

Beat A. Wartmann, Die Orchideen der Schweiz. Ein Feldführer, 2., überarbeitete Auflage, Bern-Stuttgart-Wien 2008, Haupt Verlag, ss. 246, ISBN 978-3-258-07322-4.

Storczyki to jedne z najpiękniejszych roślin kwiatowych. Do najbardziej znanych należą niewątpliwie wielokwiatowe i bardzo barwne storczyki pochodzenia tropikalnego i subtropikalnego, (rodzaje *Phalaenopsis*, *Odontoglossum* lub *Paphiopedilum*). Są to najczęściej mieszkańcy ogrodowe. Jednocześnie storczyki należą także do najpiękniejszych roślin kwiatowych Europy Środkowej i Zachodniej. Przekonuje o tym książka szwajcarskiego znawcy tych kwiatów, Beata A. Wartmanna, pt. „Storczyki Szwajcarii. Przewodnik terenowy”, poświęcona storczykom dzikorosnącym.

Recenzowana książka zawiera: „Przedmowę”; „Biologię storczyków”; „Systematykę”; „Wskazówki i trasy wędrówek”, a także załącznik (bibliografia, słowniczek i skorowidz niemieckich nazw storczyków).

W „Przedmowie” Wartmann wskazał na duże zainteresowanie storczykami w Szwajcarii. Szczególne zasługi ma tutaj organizacja miłośników storczyków „Grupa robocza krajowe storczyki” („Arbeitsgruppe Einheimische Orchideen”, AGEO). Charakter wprowadzający ma niewątpliwie część „Biologia storczyków”, w której poznajemy: „Cudowny świat storczyków”, „Co to są storczyki?”, „Organy gromadzenia zapasów i liście”, „Kwiaty storczyków”, „Biologię zapylania”, „Nasiona storczyków i ich kiełkowanie”, „Dynamikę populacji”, „Przestrzeń życia” oraz „Zagrożenie i ochronę krajowych gatunków storczyków”. Storczyki należą do najliczniejszych, chociaż najmłodszych rodzin roślin na Ziemi. Obejmują one 25 000 gatunków ujętych w około 950 rodzajach. Co więcej, co roku odkrywa się w lasach tropikalnych od 300 do 500 nowych gatunków. W krajach tropikalnych występują ich tysiące, na wyspie Borneo ponad 4 000 gatunków. Chociaż rośliny te należą do najmłodszych gatunków, to ich historia trwa już 15 mln lat.

Storczyki zasiedlają różnorodne środowiska, a wiele z nich to epifity. Są wieloletnimi roślinami zielnymi i żyją dłużej niż jeden okres wegetacyjny. Ich charakterystycznym elementem są bogato ustrukturyzowane, niekiedy wprost bajecznie kolorowe kwiaty. Jest to cecha przystosowawcza ułatwiająca zapylanie – wabiąca owady. Kwiaty storczyków wykazują niekiedy zdumiewające podobieństwa do owadów. Zdolność kwitnienia storczyków jest ściśle skorelowana z pogodą i gdy ta nie jest odpowiednia kwiaty nie pojawiają się.

Charakterystyczne jest także współzycie storczyków z grzybami.

W Szwajcarii storczyki zasiedlają najrozmaitsze obszary: lasy, kosodrzewiny, wrzosowiska z małymi krzewami, alpejskie ubogie murawy, łąki i torfowiska. Stanowiska wtórne, takie jak brzegi dróg, parki i ogrody, stają się często miejscem ich występowania. Wiele gatunków storczyków jest silnie zagrożonych wymieraniem. Wiąże się to z osuszaniem dużych obszarów wilgotnych, zanikaniem obszarów rolniczych wykorzystywanych ekstensywnie, zanieczyszczeniem powietrza, co prowadzi do „nawożenia z powietrza”. Usuwanie zadrzewień, ekstensywne rolnictwo i liczne wtórne biotopy stają się często jedynym ratunkiem dla zagrożonych gatunków storczyków.

W Szwajcarii występują łącznie 73 gatunki storczyków. Przy opisie roślin przedstawiono: nazwę łacińską i niemiecką, okres kwitnienia, główne cechy, opis sylwetki roślin, podobne gatunki, biotop, rozpowszechnienie, częstość i główne zagrożenia. W książce wymienia się w kolejności następujące rodzaje storczyków: *Aceras*, *Anacamptis*, *Cephalanthera*, *Chamorchis*, *Coeloglossum*, *Coralorhiza*, *Cypripedium*, *Dactylorhiza*, *Epipactis*, *Epipogium*, *Goodyera*, *Gymnadenia*, *Hammarbya*, *Herminium*, *Himantoglossum*, *Limodorum*, *Liparis*, *Listera*, *Malaxis*, *Neottia*, *Nigritella*, *Ophrys*, *Orchis*, *Plantanthera*, *Pseudorchis*, *Serapias*, *Spiranthes*, *Transteineria*.

Autorzy zwracają uwagę, że aby uchronić je przed wyginieciem należy, przede wszystkim wzmocnić ich wszechstronną ochronę. W wielu kantonach Szwajcarii istnieją ścieżki botaniczne pozwalające na poznanie storczyków w ich środowisku naturalnym. W recenzowanej książce omówiono najważniejsze z nich.

Książka Beata A. Wartmanna stanowi ciekawą lekturę dla wszystkich czytelników zainteresowanych storczykami. Brakuje tylko informacji o możliwości ich uprawy w ogrodach. Około 300 barwnych fotografii umożliwia szybkie znalezienie tych roślin w środowisku naturalnym. Storczyki podlegają obecnie nie tylko ochronie krajowej, ale także międzynarodowej [m.in. Układ Waszyngtoński (CITES)], gdyż są mocno zagrożone.

Eugeniusz Kośmicki
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Corinne Mallet, *Hortensienatlas mit 1000 Farbporträts. Dreisprachige Auflage französisch/ englisch/ deutsch, Deutsche Lizenzausgabe, Stuttgart (Hohenheim) 2008, Verlag Eugen Ulmer, ISBN 978-3-8001-5793-8, ss. 207.*

Corinne Mallet należy do najbardziej znanych specjalistek zajmujących się hortensjami. Opiekuje się ona w Dieppe w Normandii (we Francji) największym na świecie zbiorem tych roślin; nie dziwi więc, że jest ona autorką „Atlasu hortensji z 1000 barwnymi fotografiami”. Dzieło to stanowi największy, w historii badań nad hortensjami, zbiór barwnych fotografii tych krzewów. Recenzowana książka obejmuje: „Wprowadzenie” (łącznie z przeglądem rodzaju *Hydrangea*), dwa podstawowe rozdziały: „Rośliny wyprostowane” i „Rośliny pnące” oraz: „Skorowidz”, „Bibliografię” i „Źródła fotografii”.

Taki podział książki nie jest związany z gatunkami, ale, w nawiązaniu do pracy Elizabeth McLintock „A monograph of the genus *Hydrangea*”, z dwoma sekcjami rodzaju *Hydrangea*: *Cornidia* i *Hydrangea*. W przypadku sekcji *Hydrangea* wymieniane są podsekcje: *Americanae*; *Asperae*; *Heteromallae*; *Macrophyllae*; *Petalanthe*, *Calypttranthe*. Natomiast w przypadku sekcji *Cornidia* wyróżnia się dwie podsekcje: *Monosegia* i *Polysegia*. Choć książka nie przedstawia wszystkich żyjących gatunków rodzaju *Hydrangea*, to jednak podkreśla ogromną różnorodność gatunków i odmian ogrodowych. Przy tym książka C. Mallet zawiera także wyniki ponad dwudziestoletnich badań, obejmujących również obszary Azji oraz Ameryki Północnej i Południowej. Współcześnie znanych jest wiele naturalnych i ogrodowych mieszańców pomiędzy gatunkami, a także pomiędzy podsekcjami.

Hortensje są współcześnie znanymi i od dawna uprawianymi krzewami parkowymi i ogrodowymi, a także szklarniowymi (m.in. kwiaty doniczkowe). Przy tym szczególnie efektowne są liczne odmiany uprawne o kwiatach płonnych zebranych w duże, kuliste lub wiechowate, kwiatostany. Do podsekcji *Americanae* należą: *Hydrangea arborescens*, *A. cinerea*, *H. quercifolia*, *A. radiata*. Do najbardziej znanych gatunków tej sekcji zalicza się: hortensję drzewkowatą (*H. arborescens*) i hortensję dębolistną (*H. quercifolia*). Hortensje tej sekcji rosną w klimacie umiarkowanym i kwitną bardzo obficie.

Do podsekcji *Asperae* należą wiele gatunków rosnących w Azji. Większość z nich wymaga łagodnego/ciepłego klimatu. Do najbardziej znanych należą: *H. involucrata*, *H. aspera*, *H. villosa*, a także mieszańce ogrodowe (zwłaszcza *H. aspera* x *villosa*). Hortensje podsekcji *Heteromallae* obejmują: hortensję miękkołosową (*H. heteromalla*), a także hortensję bukietową (*H. paniculata*). Wszystkie gatunki z tej podsekcji są azjatyckimi roślinami górskimi. Są one niewrażliwe na choroby i szkodniki, a kwitną bujnie i regularnie w warunkach europejskich.

Do podsekcji *Macrophyllae* należą trzy gatunki występujące w Azji: *H. macrophylla*, *H. serrata*

i *H. stylosa*. Pierwsza to hortensja ogrodowa od niepamiętnych czasów uprawiana w Chinach i w Japonii. Mieszańce pomiędzy *H. macrophylla* i *H. serrata* noszą nazwę *H. x serratophylla*. Wszystkie one należą do najbardziej popularnych odmian ogrodowych posiadających kuliste lub talerzowe kwiatostany. Drugi gatunek, *H. serrata*, jest bardzo zróżnicowany (występuje wiele podgatunków geograficznych). Gatunki tej podsekcji są roślinami wyjściowymi do mieszańców ogrodowych, określanych potocznie jako „hortensje”. Pierwsze egzemplarze takich mieszańców zostały sprowadzone z Japonii przez sławnego przyrodnika Ph. F. von Siebolda już w 1830 r. Była to odmiana ogrodowa *Hydrangea macrophylla* ‘Otaksa’, a 1876 r. na rynku europejskim pojawił się mieszańiec *H. x serratophylla* ‘Thomas Hogg’. W końcu XIX w., a także w ciągu XX w. do najważniejszych hodowców hortensji należeli Francuzi: Emile Mouillère i Victor Lemoine. Początkowo uprawiano głównie odmiany z kulistymi kwiatostanami, a później pojawiły się hortensje talerzowe. Obecnie wydzielą się wśród hortensji m.in. serie: Japanese Lady, China City.

Podsekcja *Petalanthe* jest mniej znana. Wszystkie jej gatunki pochodzą z Azji (głównie Japonia, Chiny, Tajwan). Większość z nich jest stosunkowo niska (1–2,5 m). Wszystkie gatunki są trudne do uprawy, gdyż wymagają bardzo kwaśnych i przepuszczalnych gleb oraz wilgotnego i ciepłego klimatu. W Japonii znane są mieszańce pomiędzy *H. luteovenosa* i *H. serrata*.

Do podsekcji *Calypttranthe* należą dwa gatunki pnące rosnące w lasach górskich Azji: hortensja pnąca (*H. petiolaris*), a także *H. anomala*. Zalicza się je do najpiękniejszych roślin pnących i udają się dobrze – po zdomowieniu – w prawie wszystkich ogrodach. Sekcja *Cornidia* obejmuje dwie podsekcje: *Monosegia* i *Polysegia*, których wszystkie gatunki pochodzą z Ameryki Łacińskiej. Jedynie *H. integrifolia* występuje także na Filipinach i na Tajwanie. Do najbardziej odpornych na zimno należy meksykański gatunek *H. seemannii*. Od niedawna pojawiają się mieszańce ogrodowe, chociaż gatunki z tej podsekcji potrzebują do kwitnienia bezpośredniego nasłonecznienia.

„Atlas hortensji” zasługuje na uwagę polskich czytelników. Stanowi on znakomitą monografię tych przepięknych krzewów parkowych i ogrodowych, a także roślin doniczkowych. Tekst opracowany został w trzech językach, a barwne fotografie ułatwiają poznanie tych interesujących roślin.

Eugeniusz Kośmicki
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu